Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen työpapereita

Pellervo Economic Research Institute Working Papers

N:o 2 (1997)

ELINTARVIKKEIDEN ULKOMAANKAUPPA EU-JÄSENYYDEN ALUSSA

Anne af Ursin

Helsinki 1997

ISBN 951-8950-68-7
ISSN 1455-4623

Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos
Eerikinkatu 18 A
00180 Helsinki

Helsinki 1997

af URSIN, ANNE, 1997. Elintarvikkeiden ulkomaankauppa EU-jäsenyyden alussa. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen työpapereita n:o 2 (1997), 27 s. (Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos PTT, Eerikinkatu 28 A, 00180 Helsinki, ISBN 951-8950-67-9, ISSN 1455-4623).

TIIVISTELMÄ. EU-jäsenyys toi suuria muutoksia Suomen elintarviketalouteen ja elintarvikkeiden ulkomaankauppaan. Jäsenyyden myötä suomalaiset elintarvikkeet ovat avoimessa kilpailutilanteessa unionin sisämarkkinoilla. Tässä työpaperissa tarkastellaan elintarvikkeiden ulkomaankaupan reaktioita EU-jäsenyyden kahtena ensimmäisenä vuonna.

Elintarvikkeiden sisämarkkinakauppa on edelleen pääosin melko vähäistä, vaikka kasvuprosentit markkinoiden avautuessa ovat olleet osin hyvinkin suuria. Vienti on lähinnä suuren Venäjän kaupan osuuden takia ollut viimevuosina ailahtelevaa. Kotimaan elintarvikehintojen aleneminen lisäsi kulutusta, joten elintarvikkeiden viennissä ei ehkä vielä ole ollut mahdollisuuksia tai edes tarvetta täysipainoiseen panostukseen.

Lihatuotteissa sianlihan ulkomaankauppa on kasvanut nopeiten. EU-jäsenyys on vaikuttanut merkittävästi myös juuston tuontiin. Tuonti on näyttänyt heikentävän kotimaisten arkijuustojen markkina-asemaa. Sinihomejuustot taas pikemminkin täydentävät kotimaisia juustovalikoimia. Jogurtti on tuote, jolla käydään ristikkäiskauppaa. Ulkomaiset ranskanperunat ovat saavuttaneet jo merkittävän markkinaosuuden Suomessa.
Avainsanat: Ulkomaankauppa, elintarvikkeet, EU-jäsenyys, ristikkäiskauppa.

af Ursin, Anne, 1997. Foreign trade in foodproducts during the beginning of the Finnish membership in EU. Pellervo Economic Research Institute Working Papers No. 2, 150, 27 p. (Pellervo Economic Research Institute PTT, Eerikinkatu 28 A, 00180 Helsinki, ISBN 951-8950-67-9, ISSN 1455-4623).

ABSTRACT. EU-membership has brought about fundamental changes in the Finnish food industry and foreign trade of food products. Being part of the large European food markets the Finnish food processors now face open competition. This paper studies the reactions in food trade during the first two years of EU-membership.

It turned out that the intra-industry trade in food products hardly has changed at all during the first two years of the membership. Still, due to the previously very low levels of foreign trade in food products, in some product groups the growth rates in trade have been quite considerable.

In the past few years food exports have been very volatile due to large exports to Russia. On the other hand, the unexpectedly steep drop in consumer prices has increased domestic food consumption. Therefore the home market has absorbed rather easily, for example, the whole domestic production of beef.

In the meat subsector the trade in pork has grown the fastest. The import of bulk cheese (f.ex. emmental) seems to have eaten market share from the domestic producers, whereas import of bluecheese rather has widened the selections. There has been plenty of intra-industry trade in youghourts whereas foreign french fries have gained a substantial market share in Finland.
Key words: Foreign trade, food, EU-membership, intra-industry trade.

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO 1

2. SUOMEN ELINTARVIKEKAUPAN YLEILINJAT ENSIMMÄISTEN JÄSENVUOSIEN AIKANA.....2

A. Elintarvikeiden ulkomaankauppa vuonna 1995.....2

B. Elintarviketuonnin kasvu eri tuoteryhmissä vuonna 1995.....3

C. Kuluttajahinnat ja elintarvikkeiden kulutus.....4

D. Ulkomaankauppa suhteutettuna kotimaan elintarvikemyyntiin.....5

E. Elintarvikkeiden tuonnin ja viennin maajakauma vuonna 1996.....7

F. EU-jäsenyys ja elintarvikkeiden ristikkäiskauppa.....8

3. ELINTARVIKKEIDEN ULKOMAANKAUPAN KANNALTA KIINNOSTAVIMMAT TUOTERYHMÄT VUOSINA 1995-96.....10

Liha ja lihatuotteet.....11

Maito ja meijerituotteet.....15

Muut tuotteet.....18

4. ”AHDINKOMITTARIT”
Kotimaiset elintarvikeyritykset tuonnin puristuksessa ?.....22

5. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ.....26

LÄHTEET.....27

1. JOHDANTO

Ennen EU- jäsenyyttä Suomi harjoitti kansallista maatalouspolitiikkaa, joka perustui kansallisen rajasuojan tarjoamiin omiin hinnoittelumahdollisuuksiin sekä maataloustulolakiin. Maatalouspolitiikasta ja maataloustuotteiden hintatasosta sovittiin maataloustulolain mukaisissa maataloustuloneuvotteluissa.

EU-jäsenyys toi suuria muutoksia Suomen elintarviketalouteen ja elintarvikkeiden ulkomaankauppaan. Jäsenyyden myötä suomalaiset elintarvikkeet ovat avoimessa kilpailutilanteessa unionin sisämarkkinoilla. Unionin rajasuoja kohdistuu ainoastaan tuontiin kolmansista maista. Tosin EU:n komissio voi säädellä elintarvikkeiden hintaheilahteluja EU:n sisämarkkinoilla monella eri tavalla. Se voi ostaa tiettyjä avaintuotteita interventiovarastoihin, estää vientiä esimerkiksi vientiveroilla tai edistää vientiä maksamalla vientitukea. Toisaalta komissio voi sallia tuonnin kolmansista maista, jos sisämarkkinoilla hinnat ovat kohoamassa liian korkeiksi.

Suomen EU-jäsenyys on kasvattanut sekä maataloustuotteiden että pidemmälle jalostettujen elintarvikkeiden tuontia. Maataloustuotteissa tuonti kilpailee rinnan kotimaisen tuotannon kanssa. Ulkomaiset elintarvikkeet joko täydentävät tai syrjäyttävät kotimaista elintarviketuotantoa. Vastaavasti tietyissä tuoteryhmissä suomalaiset elintarvikeyritykset ovat aloittaneet oman vastavetonsa, tarmokkaat vientiponnistelut.

Tässä työpaperissa kuvataan miten Suomen kaksi ensimmäistä jäsenvuotta EU:ssa ovat vaikuttaneet elintarvikkeiden tuontiin ja vientiin. Ensimmäiseksi luodaan yleiskatsaus elintarvikkeiden ulkomaankauppaan. Sen jälkeen tarkastellaan tuontia ja vientiä lähemmin tiettyjen yksittäisten, kiinnostavien tuoteryhmien kohdalla, pääosin SITC luokituksen 4-numerotasolla. Lopuksi pohditaan erityisesti nopeasti kasvaneen tuonnin suhdetta elintarvikkeiden kotimaiseen tuotantoon ja vientiin.

2. SUOMEN ELINTARVIKEKAUPAN YLEISLINJAT ENSIMMÄISTEN JÄSENVUOSIEN AIKANA

Vuonna 1994 elintarvikkeiden osuus koko tuonnin arvosta oli vajaat 7 %. Vastaavasti viennissä elintarvikekaupan osuus oli noin 3,5 %. Kahden ensimmäisen jäsenyysvuoden aikana tuonnissa ei tapahtunut suuria suhteellisia muutoksia. Sen sijaan elintarvikeviennin osuus koko viennin arvosta oli vuonna 1996 laskenut 2,7 prosenttiin.

Kuvio 2.1 Elintarviketuonnin ja -viennin kehitys vuosina 1994-96

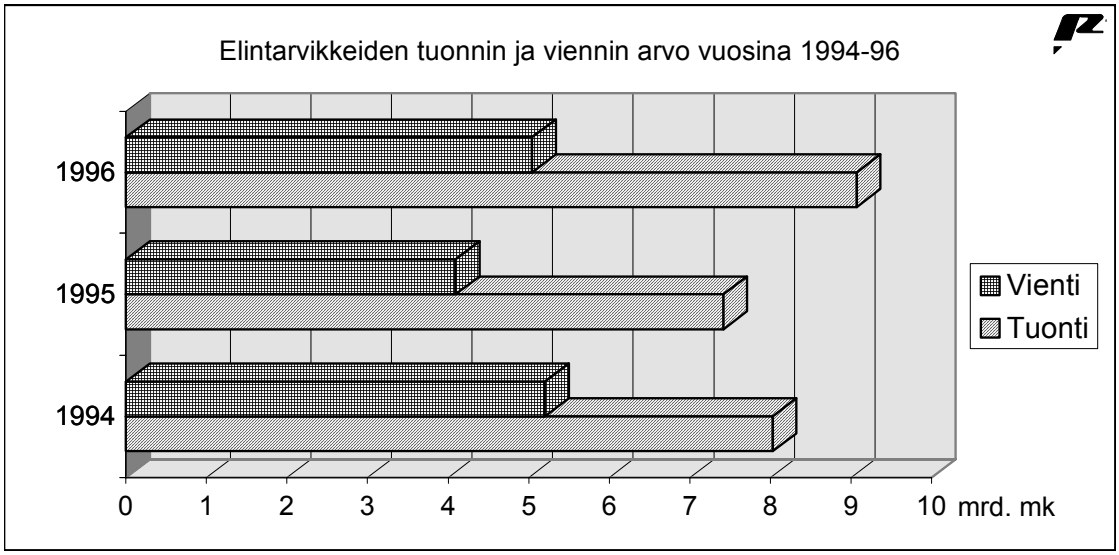

	1995	1996
Viennin arvon muutos, %	-21,4	23,2
Tuonnin arvon muutos, %	-7,6	22,3

Lähde: Tullihallitus

A. Elintarvikkeiden ulkomaankauppa vuonna 1995

Tuonti

Ensimmäisen jäsenyysvuoden 1995 aikana joidenkin elintarvikkeiden, kuten lihan ja meijerituotteiden, tuonnin arvo kasvoi edellisvuoteen verrattuna jyrkästi. Elintarviketuonnin kokonaisarvo kuitenkin aleni lähes 8 % verrattuna vuoteen 1994. Vuonna 1995 elintarvikkeita tuotiin yhteensä 7,4 mrd. markan arvosta, kun edellisenä vuonna tuonnin arvo oli 8 mrd. markkaa. Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tuonnin yksikköarvoindeksissä ei tapahtunut juurikaan muutosta. Tuonnin arvon muutos johtuikin pääasiassa määrän muutoksesta: tuonnin volyymi-indeksi laski selvästi.

Yksi keskeinen syy tuonnin volyymi-indeksin laskuun oli (paahtamattoman) kahvin tuonnin määrän jyrkkä lasku, koska (paahdetun) kahvin edelleenvienti Venäjälle romahti. Tämä heijastui kehitysmaatuontiin: elintarvikkeiden tuonnin arvo laski 50 % eli runsaaseen 1,3 mrd. markkaan vuonna 1995. Suomen elintarviketuonnin arvosta kehitysmaista kahvin osuus oli yli puolet. Vuoden 1995 aikana paahtamattoman kahvin tuonnin arvo laski edelliseen vuoteen verrattuna yli 40 %.

Vienti

Vuonna 1995 elintarvikkeiden viennin arvo aleni merkittävästi lähes kaikissa tuoteryhmissä. Vuonna 1995 elintarvikeviennin arvo oli noin 4 mrd. markkaa, kun edellisvuonna vientiä kertyi 5,2 mrd. markan arvosta. Lasku johtui erityisesti Venäjän viennistä, jonka arvo romahti kahdesta miljardista yhteen miljardiin markkaan vuoden 1995 aikana. Tähän vaikuttivat monet eri syyt: Venäjän korkeat tullit, venäläisten ostovoiman putoaminen sekä EU:n maksaman vientituen aleneminen. Tämä koski muunmuassa juustoja, lihaa, margariinia, keksejä ja makeisia. Lisäksi venäläiset pyrkivät lisäämään omaa elintarviketeollisuuden tuotantoaan.

B. Elintarviketuonnin kasvu eri tuoteryhmissä vuonna 1995

Erot tuonnin arvon kehityksessä suurimpien tuoteryhmien välillä olivat hyvin huomattavia juuri vuonna 1995, kuten taulukko 2.1. osoittaa. Siihen on valittu ne tuoteryhmät, joissa tuonti joko kasvoi tai väheni jyrkimmin vuoden 1995 aikana.

Taulukko 2.1 Elintarvikkeiden tuonnin kasvu eräissä tuoteryhmissä vuonna 1995

	Vuotuinen %-muutos	**Tuonnin kokonaisarvo milj. mk**
Suurimmat nousijat		
Liha & lihatuotteet	330	341
Maito & meijerituotteet	132	275
Juomat	50	659
Myllyteollisuustuotteet	33	84
Eläin- ja kasvisrasvat	25	295
Leipomotuotteet	20	402
Suurimmat laskijat		
Hedelmät & pähkinät	-40	984
Kahvi, tee & mausteet	-34	853
Kalat & äyriäiset	-30	191
Kasvikset	-25	419
Kasviksista, hedelmistä tai pähkinöistä valmistetut tuotteet	-23	512

Lähde: Tullihallitus

Niiden tuotteiden joukkoon, joiden tuonnin arvo kasvoi suhteellisesti eniten vuoden 1995 aikana, ei juurikaan kuulunut tuotteita, jotka olivat peräisin Euroopan ulkopuolelta. Sen sijaan monet niistä tuotteista, joiden tuonnin arvo laski vuonna 1995 eniten, tuotiin muualta maailmasta. Tämä selittyy ainakin osittain sillä, että elintarvikkeiden edelleenvienti Venäjälle romahti.

Vuoden 1996 alkupuolella elintarvikkeiden tuonti muuttui tuoteryhmien kesken yhtenäisemmäksi ja tuonnin arvo oli useissa eri tuoteryhmissä kaksinumeroisissa kasvuluvuissa.

C. Kuluttajahinnat ja elintarvikkeiden kulutus

EU-jäsenyys oli alentanut elintarvikkeiden kuluttajahintoja joulukuussa 1995 8,5 % edellisen vuoden vastaavaan ajankohtaan verrattuna. Lihan hintojen pudotus oli noin 20 prosenttia. Sen sijaan juustojen hinnat putosivat vähemmän, keskimäärin runsaat 8 %. Hintojen lasku lisäsi nimenomaan edellämainittujen peruselintarvikkeiden kulutusta jyrkästi. Hintojen laskun ohella kulutusta kasvattivat erityisesti juustojen ja jogurtin kohdalla lisääntyneet tuotevalikoimat. Lisäksi huomattava osa jogurttien kulutuksesta siirtyi 2 desilitran purkeista litran tölkkeihin. Taulukossa 2.2. tarkastellaan tiettyjen, aiemmin tuontisäänneltyjen (tulleilla tai tuontirajoituksin) elintarvikkeiden hintakehitystä vuosina 1994-96.

Taulukko 2.2 Kuluttajahintojen muutokset eräissä tuoteryhmissä vuonna 1995 ja 1996

	Kuluttajahintojen 12 kk:n muutos,%		Osuus ravintoryhmästä
	12/94 - 12/95	12/95 - 12/96	Yht. 70,1 %
Tuore naudanliha	-22,0	-6,1	5,9
Tuore sianliha	-23,9	-1,3	3,4
Kokolihavalmisteet	-14,3	1,1	4,1
Makkarat	-13,9	-1,3	8,2
Maito	0,6	-1,0	8,1
Juusto	-8,4	0	5,7
Jogurtti	-4,7	-0,7	1,4
Voi ja voisekoitteet	-16,3	3,9	2,6
Kananmunat	-41,0	11,1	1,5
Sokeri	-9,7	1,8	1,3
Leipä- ja viljatuotteet	-10,0	-0,2	16,7
Tuoreet hedelmät	13,4	10,1	4,2
Tuoreet vihannekset	-11,3	20,1	4,2
Kahvi	-1,2	-16,3	2,8

Lähde: Tilastokeskus

Kuluttajahintojen huomattava lasku kasvatti elintarvikkeiden kulutusta. Ravintotaseen ennakkotietojen (Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus) mukaan broileria ja sianlihaa syötiin vuoden 1995 aikana runsaasti yli 10 % enemmän kuin vuotta aiemmin. Myös juustojen kulutus kasvoi kymmenisen prosenttia. Kulutuksen kasvun myötä broilerin lihan tuonti kolminkertaistui. Aikaisemmin broilerin lihaa ei tuotu juuri lainkaan. Sianlihan tuonti kasvoi nelinkertaiseksi. Koska vuonna 1995 sianlihan kotimainen tuotanto ja kulutus olivat likimain yhtä suuria, kasvanut tuonti edellytti sianlihan vientiä ja varastointia. Naudanlihaa puolestaan tuotiin vuonna 1995 viidennes enemmän kuin vuonna 1994. Kun elintarvikkeiden kotimainen kulutus kasvoi, vastaavasti elintarvikevientiin ei pääosin ollut suurta tarvetta vielä vuonna 1995.

Vuoden 1996 aikana kulutuksen kasvu alkoi tasaantua ja elintarvikkeiden hinnat kääntyivät lievään nousuun. Silti elintarvikkeiden tuonti jatkoi selvää kasvuaan.

D. Ulkomaankauppa suhteutettuna kotimaan elintarvikemyyntiin

Elintarvikkeiden kokonaiskulutukseen nähden Suomen elintarvikekauppa muiden EU-maiden kanssa oli siis vielä verrattain vaatimatonta, kuten taulukon 2.3. luvut osoittavat.

Taulukko 2.3 Elintarvikekaupan suhteellinen merkitys eli tuonnin %-osuus kotimaisesta kulutuksesta eräissä tuoteryhmissä

Joidenkin elintarvikkeiden tuonti EU:sta suhteutettuna kotimaiseen kulutukseen vuonna 1995						
Tuote	Tuonti milj.kg	Vienti milj.kg	Kotimaan myynti milj.kg	Tuonti/kotimaan myynti %	EU:N sisämarkkinakaupan osuus tuonnista* %	Tuonti/ Vienti
Liha:						
Nauta	5,6	7,1	99,3	5,6	70	0,8
Sika	7,7	6,2	169,9	4,5	78	1,2
Siipikarja	2,1	0,4	44,3	4,7	54	5,3
Lammas	0,7	0,012	1,4	50,0	28	58,3
Vilja**:						
Kaura	2,0	105,3	27,0	7,4	79	0,02
Ohra	1,0	271,2	6,7	14,9	71	0,004
Ruis	61,4	0,7	82,7	74,2	76	87,7
Vehnä	131,6	8,4	295,4	44,5	60	15,7
Kananmunat	0,049	13,7	60,5	0,1	99	0,004
Lihajalosteet:						
Makkara	0,9	2,3	118,6	0,8	45	0,4
Muut	2,2	1,8	34,6	6,4	41	1,2
Jogurtit 1)	12,5	9,7	75,6	16,1	-	1,3
Jäätelö 1)	7,6	7,7	64,8	11,7	-	1,0
Juustot	6,4	29,4	77,0	8,3	77	0,2
Maltaat	5,0	61,7	-		92	0,1
Olut 1)	8,2	30,5	415,3	2,0	-	0,3
Lastenruoka	8,9	3,4	na	na	na	2,6

*ajalla 1.1.-28.7.1996
** jauhojen kulutus muutettuna viljakiloiksi
1) Tuotteet eivät olleet tuonnin tarkkailun piirissä

Lähde:Haarukkapaloja elintarviketeollisuudesta,
MMM:n tietopalvelukeskus, TIKE:
Maataloustuotteiden tuonnin tarkkailu.

Tuonnin osuus kotimaan myynnistä oli korkeimmillaan suhteellisen pitkälle jalostetuissa meijerituotteissa, kuten jogurtissa ja jäätelössä. Vastaavasti tuonnin osuus oli suuri myös sellaisissa tuotteissa, joiden tuotanto on esimerkiksi ilmastollisista syistä epävarmaa, kuten vehnän tuotannossa. Sarake ”tuonti/vienti” puolestaan kuvaa elintarvikkeiden ristikkäiskauppaa. Sitä on eniten silloin, kun hieman erilaistetuilla tuotteilla on tuontia yhtä paljon kuin vientiä (kerroin = 1). Taulukko viittaa siihen, että jogurtilla, jäätelöllä, naudan- ja sianlihalla sekä tietyillä lihajalosteilla käydään eniten keskinäistä kauppaa eli ristikkäiskauppaa.

E. Elintarvikkeiden tuonnin ja viennin maajakauma vuonna 1996

Elintarvikkeiden ulkomaankaupan maajakaumassa tapahtui selviä muutoksia, erityisesti vuoden 1995 aikana. Ensimmäisen jäsenvuoden suuret muutokset selittyivät merkittäviltä osin yhtäältä muutoksista elintarvikkeiden kaupassa Venäjälle. Toisaalta on luonnollista, että kaupan esteiden purkamisen jälkeen elintarvikkeiden sisämarkkinakauppa on kasvussa.

Suurimmat muutokset elintarvikkeiden ulkomaankaupan maajakaumassa tapahtuivat jo ensimmäisen jäsenyysvuoden aikana. Vuoden 1996 aikana koko elintarviketuonnin maajaukaumassa ei tapahtunut mainittavampia muutoksia. Vuonna 1995 EFTA- ja EU-maiden osuus elintarvikkeiden tuonnissa nousi 55 prosentista 70 prosenttiin, kun elintarvikkeiden tuonti Euroopan ulkopuolelta vastaavasti väheni runsaasta 40 prosentista alle 30 prosenttiin (Haarukkapaloja elintarviketeollisuudesta, 1995, 1996). Vuoden 1996 elintarvikkeiden ulkomaankaupan maajakauma näkyy kuviossa 2.2.

Kuvio 2.2 Elintarvikkeiden tuonti ja vienti kauppa-alueittain vuonna 1996

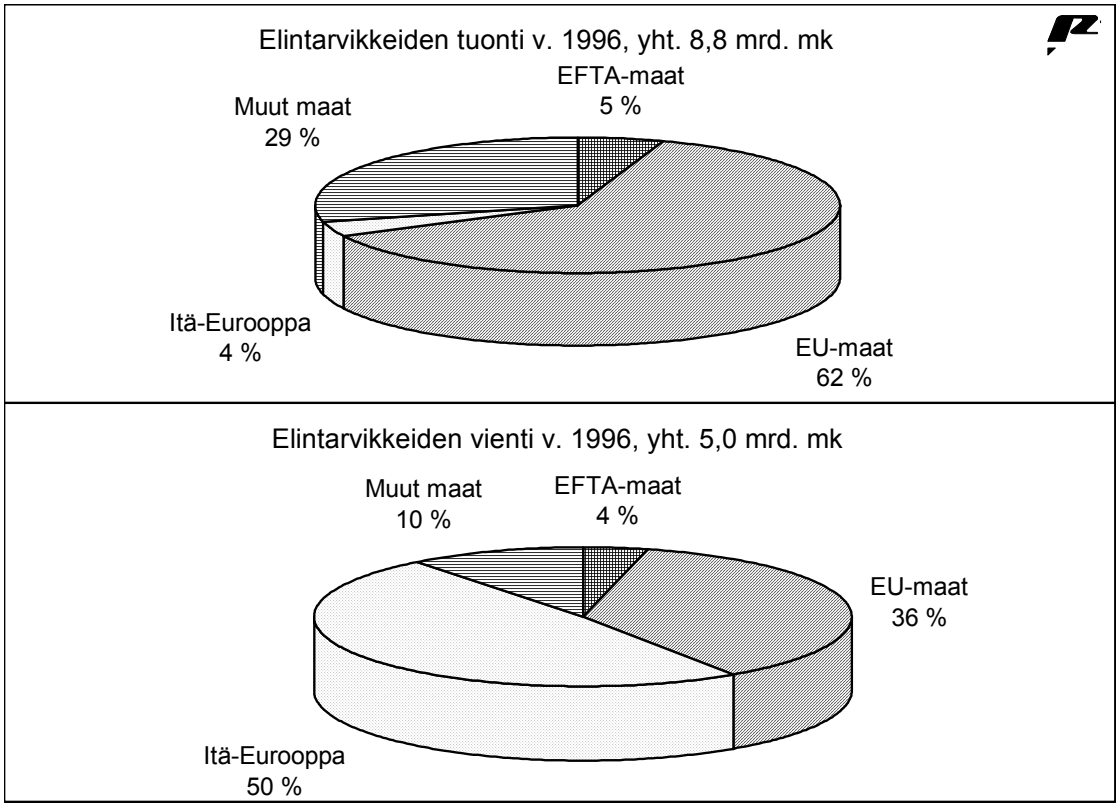

Lähde: Tullihallitus

Ennen EU-jäsenyyttä elintarvikkeiden viennistä puolet suuntautui Itä-Eurooppaan. Vuonna 1995 elintarvikkeiden vienti Venäjälle romahti. Silti koko elintarvikeviennistä suuntautui yhä 43 % Itä-Eurooppaan. Samaan aikaan elintarvikkeiden vienti muual-

le Eurooppaan ei kasvanut vielä vuonna 1995 merkittävästi. Elintarvikkeiden hintojen laskun ansiosta kotimainen elintarvikkeiden kulutus oli merkittävässä kasvussa, mikä vähensikin viennin tarvetta.

Vuonna 1996 suomalaisten elintarvikkeiden vienti Länsi-Eurooppaan kasvoi jo melkein viidenneksellä. Vuoden 1996 alkupuolella maa- ja metsätalousministeriön suorittaman erityistarkkailun mukaan suurin osa, 70 % kaupasta oli EU:n sisämarkkinakauppaa.

Vuonna 1996 elpyi myös elintarvikkeiden itävienti. Margariinin, suklaan, sulatejuuston ja vehnäjauhojen vienti Venäjälle oli kovassa kasvussa. EU-tuen turvin suomalaisia elintarvikkeita myytiin runsaasti Venäjälle ja Baltian maihin. Joissakin tuoteryhmissä, kuten esimerkiksi juuston viennissä, kauppa ulottui moniin eri maihin. Sen sijaan Euroopan ulkopuolisten maiden suhteellinen osuus koko elintarvikeviennistä väheni ensimmäisten jäsenyysvuosien aikana melkein 10 %.

F. EU-jäsenyys ja elintarvikkeiden ristikkäiskauppa

Elintarvikekaupan esteiden poistuttua mielenkiintoinen kysymys on, missä määrin yhtäältä ulkomaiset tuotteet ovat tunkeutumassa kotimaisille elintarvikemarkkinoille ja toisaalta, miten kotimaiset elintarvikeyritykset ovat onnistuneet löytämään tuotteilleen korvaavia markkinoita ulkomailta. Tällöin kysymys on maiden välisen ristikkäiskaupan kasvusta. Koska sisämarkkinahinnat ovat merkittävästi maailmanmarkkinahintoja korkeammat, ei ulkomaankaupan arvolukuja ennen EU-jäsenyyttä ja jäsenyyden jälkeen voi sellaisenaan verrata toisiinsa. Kuitenkin ristikkäiskauppaa kuvaava Grubel-Lloyd-indeksi antaa mahdollisuuden arvioida kauppavirroissa tapahtuneita muutoksia. Koko aineistoa, vuosien 1994-1996 tuonti- ja vientilukuja hyväksikäyttäen laskettiin Grubel-Lloyd-indeksi, joka mittaa ristikkäiskaupan kehitystä eri tuoteryhmissä. Indeksi on seuraavaa muotoa:

$$B^A = \{\sum_i (X_i + M_i) - (\sum_i |X_i - M_i|)\} / \sum_i (X_i + M_i) = 1 - (\sum_i |X_i - M_i|) / \sum_i (X_i + M_i)$$

missä X_i kuvaa tuoteryhmän i vientiä ja M_i vastaavasti tuontia. Kun yhteenlasketusta viennistä ja tuonnista tietyssä tuoteryhmässä i vähennetään nettotuonti/nettovienti päädytään ristikkäiskaupan määrään kyseisessä tuoteryhmässä i. Grubel-Lloyd indeksi siis suhteuttaa kaikissa tuoteryhmissä i yhteenlasketun ristikkäiskaupan $\sum_i (X_i + M_i) - (\sum_i |X_i - M_i|)$ määrän näiden tuotteiden koko ulkomaankauppaan. Grubel-Lloyd indeksi saa arvon yksi, jos jokaisessa tuoteryhmässä i vienti on juuri samansuuruinen kuin tuonti eli silloin koko kauppa on ristikkäiskauppaa. Indeksin nousu siis kuvaa ristikkäiskaupan kasvua. Eri tuoteryhmiä i oli tässä 4-numerotason aineistossa yhteensä 161.

Vuonna 1994 Grubel-Lloyd indeksi sai arvon 0,37 eli ennen Suomen liittymistä Euroopan Unioniin 37 % elintarvikkeiden ulkomaankaupasta oli ristikkäiskauppaa. Ensimmäisen jäsenyysvuoden aikana luku nousi 41 prosenttiin. Vuonna 1996 indeksi hieman laski: tuolloin runsaan 14 mrd. markan elintarvikekaupasta oli tällä tarkastelun tasolla ristikkäiskauppaa 40 %.

3. ELINTARVIKKEIDEN ULKOMAANKAUPAN KANNALTA KIINNOSTAVIMMAT TUOTERYHMÄT VUOSINA 1995-96

Kiinnostavimmat tuoteryhmät valittiin seuraavien kriteereiden mukaan:

- Edellytettiin, että tuoteryhmän tuonti oli kasvanut merkittävästi vuonna 1995 verrattuna vuoteen 1994. Lisäksi seurattiin tuonnin kehitystä vuonna 1996 ja listalle valittiin tuoteryhmiä, joiden tuonti oli joko jatkanut kasvuaan tai sitten loppunut tyystin. Jälkimmässä tapauksessa kyseessä voi olla esimerkiksi erikoistuote, jonka Suomen markkinoille tuonti jostain syystä epäonnistui.
- Samaan aikaan edellytettiin, että tuonnin määrä tai arvo oli merkittävä tai muutoin kiinnostava. Toisinaan suuresta prosentuaalisesta kasvusta huolimatta tuoteryhmän tuonti oli kuitenkin arvoltaan ja määrältään hyvin vaatimaton.
- Samaan aikaan tuonnin kanssa tarkasteltiin viennin kehitystä - erityisesti vuonna 1996 -, koska vientiponnistelut ovat tärkeä tekijä elintarviketalouden sopeutumisessa uuteen kilpailuympäristöön.
- Lisäksi tarkasteltiin tuonnin ja viennin suhteellisen aseman muuttumista. Kehitys kahtena ensimmäisenä jäsenvuonna mahdollisesti kuvaa tilannetta kotimarkkinoilla: kotimainen kysyntä ja tarjonta sekä kuluttajahintojen muutokset heijastuivat voimakkaina esimerkiksi lihan tuonti- ja vientilukuihin sekä vuonna 1995 että 1996.
- Tarkastelun ulkopuolelle jätettiin esimerkiksi suuri ja heterogeeninen vihannesten ryhmä (SITC 0545), koska vaihtelut tuoteryhmän sisällä voivat olla todella suuria muunmuassa satoheilahtelujen vuoksi. Samalla perusteella myöskään viljakauppaa ei tässä yhteydessä tarkastella sen lähemmin. Lisäksi viljamarkkinoiden toimintaan vaikuttavat ainakin ajoittain hyvin olennaisesti esimerkiksi viljan vientiverojen perintä tai interventiovarastointi.
- Tarkastelun ulkopuolelle jätettiin myös joitakin tuotteita, kuten oliiviöljy (SITC 4214), jonka tuonnin heilahtelut luultavasti johtuivat muusta kuin EU-jäsenyyden tuomasta elintarvikeyritysten strategisista päätöksistä. Tosin kysymys, syrjäyttääkö vai täydentääkö oliiviöljy esimerkiksi kotimaisen rypsiöljyn kuluttajan ruokakorissa, on sinänsä mielenkiintoinen. Lisäksi joidenkin tuoteryhmien kohdalla kehitys on näyttänyt hyvin satunnaiselta, joten ne jätettiin lähemmän tarkastelun ulkopuolelle (esimerkiksi raakariisi, SITC 0421).

Näiden valintojen perusteella päädyttiin taulukoihin, joissa tarkastellaan tuonnin ja viennin vuotuisia muutosprosentteja eri tuoteryhmissä. Ensimmäisenä tarkastellaan lihan ja lihatuotteiden ulkomaankaupan muutoksia. Ennen sitä kuitenkin luodaan yleiskatsaus lihamarkkinoille.

Liha ja lihatuotteet

Lihan tuonnin sääntelyn purkamisen jälkeen lihaa alettiin tuoda merkittäviä määriä jo ensimmäisen EU-jäsenyysvuoden aikana. Kotimaiseen tuotantoon ja kulutukseen suhteutettuna lihan kokonaistuonti oli kuitenkin vähäistä. Toisaalta kuluttajahintojen lasku vuoden 1995 aikana (vrt. Taulukko 2.2) nosti lihan kulutuksen kotimaista tuotantoa suuremmaksi, kuten taulukko 3.1 osoittaa.

Taulukko 3.1 Lihan tuonti- ja vienti suhteutettuna kotimaan kulutukseen

Liha	Tuonti		Kotimainen tuotanto (1)	Kotimainen kulutus (2)	Vienti		Keskimäär. tuontihinta	Keskimäär. vientihinta	Kuluttajahinta (3)
	määrä milj. kg	arvo milj. mk	milj.kg	milj.kg	määrä milj. kg	arvo milj. mk	mk/kg	mk/kg	mk/kg
Nauta									
1994	4,6	39,4	107,5	96,5	10,8	94,2	8,6	8,7	53,4
1995	5,6	127,1	95,5	99,3	7,1	77,4	22,7	10,9	49,0
1996	6,0	138,5	95,8	97,3	5,4	82,1	23,1	15,2	46,1
Sika									
1994	1,5	17,6	170,7	151,2	3,6	52,5	11,7	14,6	49,0
1995	7,7	133,4	166,3	169,9	6,2	64,9	17,3	10,5	41,7
1996	10,4	192,6	170,2	173,3	12,6	125,6	18,5	10,0	42,2
Siipikarja									
1994	0,5	17,6	39,4	39,9	0,1	0,34	35,2	3,4	21,9
1995	2,1	35,3	42,4	44,3	0,4	1,8	16,8	4,5	19,1
1996	2,2	51,3	49,5	50,1	0,9	4,1	23,3	4,6	17,3
Lammas									
1994	0,2	5,3	1,5	na	0,8 tn	0,03	26,5	37,5	na
1995	0,7	17,8	1,4	2,2	12,4 tn	0,4	25,4	32,2	na
1996	0,9	19,4	1,2	2,1	80,5 tn	1,6	21,6	19,8	na

(1) Lähde: Tilastokeskus, Maataloustilastollinen vuosikirja sekä Elintarviketieto Oy:n arvio koko vuodelle 1996 (MT 18/1-1997, Lihatalous 1/97, s. 44).
(2) Ennuste vuodelle 1996 Elintarviketieto Oy.
Toteutunut vuodelle 1994-95 Haarukkapaloja elintarviketeollisuudesta, Elintarviketeollisuus 1996.
(3) Keskihinta joulukuussa.
na = tietoa ei ole saatavilla.

Taulukossa 3.2. tarkastellaan lähemmin lihan ja tiettyjen lihatuotteiden tuonnissa ja viennissä tapahtuneita muutoksia. Vuonna 1995 tuoreen naudanlihan tuonti kasvoi voimakkaasti. Arvoltaan tuonti kasvoi yli 7-kertaiseksi ja määrä liki nelinkertaiseksi. Sen sijaan pakastelihan tuontimäärä aleni lähes 60 %, vaikka arvoltaan pakastenaudan tuonti kasvoi runsaat 20 %. Siten pakastelihan tuontihinnat nousivat suhteellisesti vieläkin jyrkemmin kuin tuoreen naudanlihan. Näin ollen vuonna 1995 tuontiliha sisälsi

ilmeisesti aiempaa selvästi kalliimpia ruhonosia. Vuoden 1995 aikana sekä tuoreen että pakastetun naudanlihan keskimääräinen tuontihinta oli suunnilleen 22,50 mk kiloa kohti. Tuoretta naudanlihaa tuotiin vuoden 1995 aikana noin 4,1 milj. kg ja pakastelihaa liki 1,5 milj. kg.

Vuonna 1996 osat kuitenkin vaihtuivat: edellisen vuoden tuontiin verrattuna tuoreen naudanlihan tuontimäärät laskivat ja pakastetun lihan hieman nousivat. Tuoreen naudanlihan tuonnin arvo laski 8 % ja tuontimäärä 17 %. Näin ollen tuoreen naudanlihan tuonnin keskimääräinen kilohinta nousi runsaat 11 %. Pakastelihan kohdalla tuonnin määrä kasvoi runsaat 70 % ja arvo 54 %, joten keskimäärin naudan pakastelihakilon hinta laski noin 10 %. Vuoden 1996 lopussa tuoreen naudanlihan tuontihinta oli liki 5 markkaa kilolta korkeampi kuin pakastelihan. Kokonaisuudessaan naudanlihan tuonnin määrä nousi vuonna 1996 6 milj. kiloon, josta pakastelihan osuus oli runsaat 40 %.

Naudanlihan vienti romahti vuonna 1995. Kun viennin määrä putosi runsaat 40 %, viennin arvo laski puolet vähemmän, vajaat 19 %. Todennäköisesti siis myös vietiin sisältyi aiempaa kalliimpia ruhonosia. Vuonna 1996 tuoreen, yksikköhinnaltaan entistä kalliimman naudanlihan vienti kasvoi, kun taas pakastelihan vientimäärät ja viennin arvo laskivat noin 80 prosentilla. Samaan aikaan naudanlihan hinta EU-markkinoilla laski 15 % edelliseen vuoteen verrattuna.

Tauluko 3.2 Lihan ja lihatuotteiden ulkomaankaupan muutokset vuosina 1995-96

	Määrän muutokset % edell. vuoteen verrattuna				Tuonnin ja viennin määrän suhde	
	Tuonti		Vien-ti		Tuonti/vienti	
	1995	1996	1995	1996	1995	1996
Naudanliha, tuore	362	-17	-41	19	1	0,7
Naudanliha, pakaste	-59	72	-21	-80	0,5	4,5
Sianliha	411	35	-61	104	1,2	0,8
Siipikarjan liha	340	2	480	110	5,0	2,4
Lampaanliha	294	20	1452	551	58,8	10,9
Kinkku/suolattu liha	15226	28	-20	-73	1,7	8,2
Liha- ja kalauute	107	-46	433	-100	1663,6	-
Makkara	5713	37	-42	55	0,4	0,3
Sianlihavalm.& säilykkeet	1181	94	-48	39	0,5	0,8
Naudanlihavalm. & säilykkeet	22450	-86	-54	-16	2,6	0,4
Muut lihavalmisteet	189650	200	-91	425	17,8	10,2

	Ulkomaankauppahintojen keskimääräiset muutokset, % edell. vuoteen verrattuna			
	Tuonti 1995	Tuonti 1996	Vienti 1995	Vienti 1996
Naudanliha, tuore	83,2	11,2	37,4	18,3
Naudanliha, pakaste	194,1	-10,2	8,5	28,4
Sianliha	48,2	7	14,6	-5
Siipikarjan liha	-31,6	41,9	-19,5	8,8
Lampaanliha	-14,9	-9,6	-15	-39,5
Kinkku/suolattu liha	-61,2	5	67,7	-3,3
Liha- ja kalauute	318,2	93,9	-43,8	-
Makkara	-17,9	-21,8	-6,7	-13,3
Sianlihavalm.& säilykkeet	80,9	-24,8	5,4	-0,4
Naudanlihavalm. & säilykkeet	7,5	16,2	15,6	18,3
Muut lihavalmisteet	88,5	-75,1	1,9	-29

Lähde: Tullihallitus

Tauluko 3.3 Lihan ja lihatuotteiden ulkomaankauppa vuosina 1994 ja 1996

	Tuonnin arvo		Viennin arvo	
	1994 milj. mk	1996 milj. mk	1994 milj. mk	1996 milj. mk
Naudanliha, tuore	10,9	85,2	67,3	76,3
Naudanliha, pakaste	28,5	53,3	27,0	5,9
Sianliha	17,6	192,6	14,5	125,6
Siipikarjan liha	11,7	51,3	0,4	4,1
Lampaanliha	5,3	19,4	0,03	1,6
Kinkku/suolattu liha	0,1	11,1	1,9	0,7
Liha- ja kalauute	0,7	6,7	0,001	0
Makkara	0,4	21,7	70,5	51,0
Sianlihavalm. & säilykkeet	0,5	17,4	40,5	30,7
Naudanlihavalm. & säilykkeet	0,08	3,1	9,6	5,1
Muut lihavalmisteet	0,002	2,8	2,1	0,7

Lähde: Tullihallitus

Sianlihan tuonti viisinkertaistui vuonna 1995 edellisvuoteen verrattuna ja vuonna 1996 tuonti kasvoi edelleen voimakkaasti. Tuonnin hintatilastoihin perustuvan karkean arvion perusteella vaikuttaa siltä, että myös sianlihan kohdalla tuontiliha koostui aiempaa kalliimmista ruhonosista.

Sianlihaa tuotiin vuonna 1996 määrällisesti kaksi kertaa enemmän kuin naudanlihaa. Tämä johtui yhtäältä BSE-taudista, joka vähensi naudanlihan tuontia. Toisaalta sianlihan kulutus oli hyvin voimakkaassa kasvussa kotimaassa. Vuoden 1996 aikana sianlihan vienti lisääntyi 6,2 milj. kilosta 12,6 milj. kiloon. Tosin vuonna 1994 sianlihaa oli viety jo 15,8 milj. kiloa.

Siipikarjanlihassa erityisesti vienti kehittyi kahden ensimmäisen jäsenyysvuoden aikana ripeästi. Vientimäärät olivat kuitenkin hyvin pieniä. Samoin tuonti oli vähäistä moninkertaisesta kasvusta huolimatta. Vuonna 1996 siipikarjanlihan tuonti oli yhteensä vajaat 2,2 milj. kiloa. Lampaanlihan ulkomaankauppa oli suhteessa kotimaan kulutukseen jo aivan toisella tasolla kuin muut lihat (vrt. taulukko 3.1) ja kahden ensimmäisen jäsenvuoden aikana kaupan kasvuvauhti oli kova. EU:n sisäkaupan kannalta lampaanlihan markkinat ovat kuitenkin suhteessa koko lihamarkkinoihin verrattain vaatimattomat. Suomessa lampaanlihan kulutus oli vuonna 1996 kovin vähäistä, runsaat 2,2 milj kiloa vuodessa, kun esimerkiksi siipikarjankin lihaa kulutettiin 50 milj. kiloa.

Sianlihavalmisteissa ja -säilykkeissä keskimääräiset tuontihinnat jäivät vuonna 1996 alle sianlihan tuontihintojen. Samanlainen kehitys oli havaittavissa muiden lihaval-

misteiden (SITC 0179) kohdalla: tuonnin määrä kasvoi edelleen jyrkästi vuonna 1996, mutta tuonnin arvo tippui neljänneksellä. Esimerkiksi lihauute (SITC 0171) on ulkomaankauppatilastojen perusteella mielenkiitoinen jalostettu erikoistuote, jonka valmistuksessa raaka-aineen osuus on pieni.

Viime vuosien kehityksessä makkaroiden ja kinkun ulkomaankauppalukujen tulkinta on melko suoraviivaista. Vuoden 1995 aikana makkaroiden tuonti kasvoi rajusti. Kasvu jatkui 1996, tosin tuonnin keskimääräinen kilohinta laski tuolloin 23 markasta 15 markkaan tuodulta makkarakilolta. Vuonna 1996 makkaroiden vienti Venäjälle elpyi sen jälkeen, kun vienti oli edellisenä vuonna romahtanut runsaat 40 %. Kinkkua tuotiin vuonna 1995 0,3 milj. kiloa. Kasvu jatkui vuonna 1996, mutta silloinkin tuonnin arvo oli vain 11 milj. markkaa. Kinkun vienti puolestaan laski vuoden 1996 aikana 2,5 milj. kilosta 0,7 milj. kiloon.

Maito ja meijerituotteet

Jogurtin, jäätelön ja juustojen kotimainen kulutus kasvoi erittäin voimakkaasti ensimmäisen EU-jäsenyysvuoden aikana. Yksi keskeinen syy näin voimakkaaseen kulutuksen kasvuun ovat monipuolistuneet maito- ja meijerituotteiden valikoimat kauppojen hyllyillä sekä hintakilpailu. Kuitenkin jogurtin, jäätelön sekä juustojen tuonti oli vahvasta kasvusta huolimatta sittenkin verraten vähäistä näiden tuotteiden kotimaiseen kulutukseen verrattuna, kuten taulukko 3.4. osoittaa. Toisaalta maito- ja meijerituotteissa on haivaittavissa selvä tuontiosuuksien kasvu.

Taulukko 3.4 Maito- ja meijerituotteiden tuonti- ja vienti suhteutettuna kotimaan kulutukseen

	Tuonti		Kotimainen tuotanto (1)	Kotimainen kulutus (1)	Vienti		Keskimäär. tuontihinta	Keskimäär. vientihinta	Kuluttajahinta (2)
	määrä milj. kg	arvo milj. mk	milj.kg	milj.kg	määrä milj. kg	arvo milj. mk	mk/kg	mk/kg	mk/kg
Jogurtti									
1994	0,3	2,8	75,7	65,7	9,2	41,8	9,3	4,5	10,8
1995	12,5	64,1	75,6	77,2	9,7	42,6	5,1	4,4	10,7
1996	10,5	60,5	-	-	12,4	60,0	5,8	4,8	10,6
Jäätelö									
1994	5,6	75,7	86,7	67,9	16,5	241,9	13,5	14,7	8,6
1995	7,6	98,7	73,9	72,3	7,5	110,1	13,0	14,7	8,7
1996	6,6	96,2	-	-	6,0	87,2	14,6	14,5	8,7
Juustot (kaikki)									
1994	3,5	106,5	92,6	68,5	27,5	439,0	30,4	16,0	48,0*
1995	6,6	167,2	96,1	75,7	29,4	466,4	25,3	15,9	47,0*
1996	11,6	279,5	-	-	29,1	502,7	24,1	17,3	47,1*
Kananmunat									
1994	0	0	71,7	53,4	17,2	50,1	-	2,9	13,6
1995	0	0	74,7	60,9	13,0	39,4	-	3,0	9,6
1996	0	0	na	na	13,2	62,7	-	4,8	10,9

*Sinileimainen emmental.
(1) Lähde: Ravintotase 1996 (ennakko).
(2) Keskihinta joulukuussa.
na= tietoa ei ole saatavilla.

Erityisesti juustojen tuonti on kasvanut nopeasti ensimmäisten kahden EU-jäsenyysvuoden aikana. Vuonna 1996 sulatejuuston, juustoraasteen ja sinihomejuuston osuus koko juustojen tuonnista oli 16 %.

Myös juustojen viennissä tapahtui muutoksia. Samaan aikaan, kun elintarvikevienti Venäjälle romahti vuonna 1995, korvaavia markkinoita löytyi kuitenkin niin Itä- kuin Länsi-Euroopastakin. Vuonna 1996 sulatejuuston osuus juuston viennistä oli 24 %, loput viennistä oli lähinnä edam- ja emmentaljuustoa.

Jogurtti muodostaa toisen ryhmän, jonka kohdalla juuri ristikkäiskaupan kasvu on ollut viime vuosina hyvin selvää. Vuonna 1994 jogurttien tuonti oli hyvin vähäistä, mutta jogurttia vietiin jo runsaat 9 milj. kiloa. Vuonna 1995 tuonti kasvoi heti 12,5 milj. kiloon. Tuonnin arvo kasvoi määrällisesti kuitenkin selvästi vähemmän eli tuontihinnat alenivat. Samaan aikaan jogurtin vienti kasvoi määrällisesti vajaat 6 % vuo-

den 1994 tasosta. Viennin arvo kasvoi vajaat 2 %. Vuonna 1996 jogurtin vienti piristyi. Se kasvoi melkein komanneksella, mutta viennin yksikköhinnat olivat hienoisessa laskussa. Vuonna 1996 jogurttien tuonti aleni 10,5 milj. kiloon.

Jäätelömarkkinoilla on jo pitkään ollut havaittavissa samantapaisia piirteitä kuin jogurttimarkkinoilla. Tosin jäätelömarkkinoiden kehitykseen vaikuttavat luonnollisestikin myös kesäsäät, jotka ovat viime vuosina vaihdelleet huomattavasti. Kuitenkin jäätelön kulutus on selvästi kasvanut vuodesta 1994 lähtien.

Vuonna 1995 jäätelön vienti Venäjälle romahti. Samaan aikaan jäätelön tuonti kasvoi 35 %. Keskimääräiset tuontihinnat nousivat 13 %. Vienti laski jyrkästi myös 1996. Jäätelön tuontikin laski liki 14 %, mutta tuonnin keskimääräinen yksikköarvo nousi selvästi, noin 13 %. Luvut tukevat käsitystä siitä, että jäätelön kohdalla tuonti täydensi kotimaista jäätelövalikoimaa eikä se ollut tuonnin osalta yhtä hintakilpailtu tuote kuin jogurtti. Tosin litran jäätelöpakkauksissa hintakilpailu on ollut ankaraa.

Taulukossa 3.4. maito- ja meijerituotteiden keskimääräisten tuonti- ja vientihintojen välillä on suuri ero. Osa tästä erosta selittyy ulkomaankaupan tilastoinnista. Viennin arvoon sisältyvät vain kotimaiset kuljetus ja lastauskulut (FOB). Tuonnin arvoon taas sisältyvät maahan tuodun tavaran kuljetus ja lastauskustannukset tuontipaikalle sekä vakuutusmaksut (CIF).

Tauluko 3.5 Maito- ja meijerituotteiden sekä kananmunien ulkomaankaupan muutokset vuosina 1995-96

	Määrän muutokset, % edell. vuoteen verrattuna				Määrät		Hintojen keskimääräiset muutokset, % edell. vuoteen verrattuna			
	Tuonti		Vienti		Tuonti/vienti		Tuonti		Vienti	
	1995	1996	1995	1996	1995	1996	1995	1996	1995	1996
Maito ja kerma	13779	72	82	30	0,2	0,3	-51,5	8,9	55,1	-15,9
Jogurtit	3606	-16	6	27	1,3	0,8	-39,7	11,8	3,3	-3,7
Jäätelö	35	-14	-54	-21	1,0	1,1	-3,4	12,8	0,2	-0,7
Sinihomejuusto	80	24	-23	-36	2,7	5,2	9,1	-10,7	210,6	33,4
Juustot (muut)	124	88	12	-9	0,2	0,5	-23,6	-4,8	-5,4	6,1
Kananmunat	-	-	-24	1	-	-	-	-	4	57,4
Lastenruoka (maidosta, viljasta)	3570	-15,5	0	36	0,2	0,1	-92	-9	16,1	12,6

Lähde: Tullihallitus

Muut tuotteet

Pakastettujen kasvisten sekä ranskanperunoiden ulkomaankaupassa on tapahtunut suuria muutoksia. Kilpailu on huomattavasti kiristynyt. Suomessa myytiin pakastevihanneksia vuonna 1996 167 milj. markan ja perunapakasteita, josta ehkä noin puolet oli ranskanperunoita, 161 milj. markan arvosta (Talouselämä 20/97, Kauppalehti 29.5.97). Pakastevihannesten kuluttajahinnat laskivat 1994-96 13 %. Ranskanperunoiden kohdalla hintojen lasku oli 1996 liki 11 %. Kummankin tuotteen kohdalla tuonti kattoi kotimaisesta kulutuksesta noin kolmanneksen ja tuonnin arvo ylitti viennin arvon yli kymmenkertaisesti. Pakastevihannesten kohdalla EU:n sisäkauppaa oli vuoden 1996 alkupuolella vain 2 %.

Kaikkien makaronivalmisteiden yhteenlasketut ulkomaankauppaluvut kertovat tuoteryhmän viime vuosien kehityksen: makaronin tuonnin arvo on jokseenkin merkittävä - vuonna 1996 50 milj. markkaa - ja virinneet vientiponnistelut ovat olleet viennin kasvulukujen perusteella huomattavia. On myös syytä huomata, että tähän tuoteryhmään eivät sisälly tuoreet tai täytetyt makaronivalmisteet, joita voidaan pitää tavallisesta makaronista kehitettyinä erikoistuotteina (vrt. SITC 0902).

Tauluko 3.6 Eräiden tuoteryhmien ulkomaankaupan muutokset vuosina 1995-96

	Määrän muutokset, % edell. vuoteen verrattuna				Määrät		Hintojen keskimääräiset muutokset, % edell. vuoteen verrattuna			
	Tuonti		Vienti		Tuonti/vienti		Tuonti		Vienti	
	1995	1996	1995	1996	1995	1996	1995	1996	1995	1996
Maltaat	186	116	3	42	0,1	0,1	72,4	3,4	42,6	28,9
Makaronivalmisteet	46	106	184	115	0,6	0,5	-25,8	-12,6	-11	4,4
Kasvispakasteet	18	63	-46	124	34,8	25,2	-2,3	-28,4	-19	-10
Ranskanperunat (pakaste)	139	31	30	45	31,3	28,2	9	-9,1	0	-5
Hillot, marmeladit	163	102	-42	75	0,7	0,8	-39,1	-10,7	10,5	-0,7
Eläintenruoka	-18	53	-11	-10	2,1	3,5	16,3	-18	37,1	6,7
Lastenruoka (homogenisoidut)	67459	79	-30	64	0,3	0,3	-56,1	28,5	3,4	17,7
Olut	52	-11	47	-4	0,3	0,3	-8	2,3	-1	4,2

Lähde: Tullihallitus

Kuten jo lihamarkkinoiden hieman lähempi tarkastelu osoitti, kotimaisen tuotannon ja kotimaisen kulutuksen kehitys yhtä hyvin määrällisesti kuin laadullisesti vaikuttaa

elintarvikkeiden tuontikysyntään. Toisaalta tuonti on läheisessä yhteydessä vientiin: pyrkivätkö tai pystyvätkö kotimaiset elintarvikeyritykset vastaamaan tuontipaineisiin esimerkiksi kasvattamalla omaa vientiään? Taulukossa 3.7 tarkastellaan parin viime vuoden kehitystä selkeitä bulkkituotteita pidemmälle jalostettujen tuotteiden osalta. Taulukon avulla pyritään tekemään arvio, voisiko tietyn tuotteen kohdalla olla kyseessä ristikkäiskaupan kasvu tai kotimaisia valikoimia täydentävä tuote vai onko tuonti todennäköisimmin syrjäyttänyt kotimaista tuotantoa.

Taulukossa 3.7 tarkastellaan pääasiassa vuoden 1995-96 lukuja. EU-jäsenyyden yhteydessä yhä mielenkiintoisemmaksi kysymykseksi on noussut elintarvikevienti, mutta on selvää, että vientiponnistelut eivät näy merkittävästi vielä vuoden 1994-95 luvuissa. Vuoden 1996 virallisten kulutuslukujen tilastoinnin pitkän viiveen takia kulutuksen kasvun kohdalla oletetaan, että vuoden 1995 trendi jatkui myös vuonna 1996[1].

Taulukossa esitetyt plussamerkit osoittavat tuonnin, viennin ja niiden keskimääräisten hintojen kasvua ja päinvastoin. Kun plussat ja miinukset lasketaan yhteen kunkin tuoteryhmän kohdalla, voidaan päätyä seuraaviin tulkintoihin:

1) ristikkäiskauppa kasvoi tuoteryhmässä, jos samaan aikaan tuotteen
- kotimainen kulutus kasvoi
- suhdeluku ”tuonti/vienti” väheni tai pysyi ennallaan, eli vienti kasvoi ainakin yhtä nopeasti kuin tuonti
- käsitys ristikkäiskaupan kasvusta vahvistui, jos lisäksi keskimääräiset tuonti- ja vientihinnat olivat nousussa, mikä viittaisi myös ulkomaankauppatuotteiden parantuneeseen jalostusasteeseen

2) tuonti täydensi kotimaista tuotantoa, jos samaan aikaan
- kotimainen kulutus kasvoi
- suhdeluku ”tuonti/vienti” ei pienentynyt
- tuonnin yksikköhinta kasvoi

3) tuonti syrjäytti kotimaista tuotantoa, jos samaan aikaan
- kotimainen kulutus ei kasvanut
- suhdeluku ”tuonti/vienti” ei pienentynyt
- tuonnin yksikköhinta laski

[1] Elintarviketieto Oy:n (ETT) mukaan (Lihatalous, Helmikuu 2,1997) vuonna 1996 sianlihan kulutus kasvoi lähes 2 % ja siipikarjan lihan kulutus kasvoi runsaat 12 %. Sen sijaa naudanlihan kulutus supistui yhdellä prosenttiyksiköllä.

Taulukko 3.7 Suomen elintarvikekauppa suhteessa kotimaiseen kysyntään eräiden elintarvikeryhmien kohdalla

Muutos edelliseen vuoteen verrattuna	SITC	Kulutuksen muutos	Tuon-ninmuu-tos		Viennin muutos		Tuonti/ vienti	Tuonti-hinnan muutos	Vienti-hinnan muutos	Tulkinta
	Koodi	1995*	1995	1996	1995	1996	1996	1996	1996	
Kinkku/suolattu liha	0161		+	+	-	-	+	+	-	Täydentävä
Liha- ja kalauute	0171		+	-	+	-	+	+	..	Täydentävä
Makkara	0172	+/-	+	+	-	+	-	-	-	Syrjäyttävä/ ristikkäiskauppa
Sianlihavalm.& säilykkeet	0175		+	+	-	+	+	-	0	Syrjäyttävä
Naudanlihavalm. & säilykkeet	0176		+	-	-	-	-	+	+	
Muut lihavalmisteet	0179	+	+	+	-	+	-	-	-	Syrjäyttävä
Maito ja kerma (tiiv. tai makeutettu)	0222		+	+	+	+	+	+/0	-	Syrjäyttävä/ ristikkäiskauppa
Jogurtit	02231	+	+	-	+	+	-	+	-	Ristikkäiskauppa
Jäätelö	02233	+	+	-	-	-	+	+	-	Täydentävä
Sinihomejuusto	0243	+	+	+	-	-	+	+	+	Täydentävä
Juustot (muut)	0249	+	+	+	+	-	+	-	+	Syrjäyttävä
Maltaat	0482		+	+	+	+	0	+/0	+	Ristikkäiskauppa
Makaronivalmisteet	0483		+	+	+	+	-	-	+	
Kasvispakasteet	0546	+	+	+	-	+	-	-	-	
Ranskanperunat (pakaste)	0566	+	+	+	+	+	-	-	-	Syrjäyttävä
Hillot, marmeladit	0581		+	+	-	+	+	-	-/0	Syrjäyttävä
Eläintenruoka	0819	+	-	+	-	-	+	-	+	Syrjäyttävä
Lastenruoka I (homogenisoidut)	0981		+	+	-	+	0	+	+	Ristikkäiskauppa
Lastenruoka II (maidosta, viljasta)	09893		+	-	0	+	-	-	+	
Olut	1123		+	-	+	-	0	+	+	Ristikkäiskauppa

*Haarukkapaloja elintarviketeollisuudesta,

Ravintotaseet, MMM,TIKE

Taulukon 3.7 perusteella vaikuttaa siltä, että ainakin olut, maltaat ja lastenruoat ovat selkeimmin ristikkäiskauppatuotteita. Samaan aikaan ainakin myös jogurtti- ja jäätelömarkkinoiden vaihteleva kehitys viittaa herkkiin markkinareaktioihin sekä tuonti- että vientimarkkinoilla. Sen sijaan ranskanperunoiden, hillojen sekä tiettyjen juustojen kohdalla ulkomaankauppaluvut viittaisivat ensisijaisesti siihen, että näissä tuoteryhmissä tuonti olisi syrjäyttänyt kotimaista tuotantoa. Näiden tuotteiden kohdalla oli havaittavissa myös merkkejä aggressiivisesta hintapolitiikasta. Toisaalta sinihomejuuston kohdalla tuonti näytti pikemminkin täydentäneen kotimaista tuotantoa. Ainakin juustojen kohdalla lienee myös niin, että tuonti on lisännyt kauppojen juustovalikoimia ja osin myös vallannut markkinaosuutta kotimaisilta juustoilta.

4. ”AHDINKOMITTARIT”

Kotimaiset elintarvikeyritykset tuonnin puristuksessa ?

Kiristyvää kilpailutilannetta elintarvikemarkkinoilla voidaan yrittää valottaa myös hintakehityksen avulla: onko tuontihintojen alentuminen alentanut kuluttajahintoja? Tai onko viennin hyvä veto ja suotuisa hintakehitys auttanut kotimaisia tuottajia tuonnin puristuksessa? Ensimmäisenä kotimaisen tuottajan ”ahdinkomittarina” taulukoissa 3.1.-3.4 esitettiin lukuja tuonnin ja viennin kasvusta eri tuoteryhmissä. Toisena mittarina pidetään tuontihintojen kehitystä suhteessa kuluttajahintojen sekä vientihintojen muutoksiin taulukossa 4.1.

Taulukko 4.1 Tuonti-, vienti,- ja kuluttajahintojen muutokset vuosina 1994-96 tietyissä tuoteryhmissä

Kuluttajahintojen 12 kk:n muutos, %

	Tuontihinnat		Kuluttajahinnat		Vientihinnat	
	12/94-12/95	12/95-12/96	12/94-12/95	12/95-12/96	12/94-12/95	12/95-12/96
Naudanliha, tuore	83,2	11,2	-22,0	-6,1	37,4	18,3
Sianliha, tuore	48,2	7,0	-23,9	-1,3	14,6	-5,0
Siipikarjan liha	-31,6	41,9	-18,5	-8,5	-19,5	8,8
Kinkku/suolattu liha	-61,2	5,0	-14,3	1,1	67,7	-3,3
Makkara	-17,9	-21,8	-13,9	-1,3	-6,7	-13,3
Jogurtit	-39,7	11,8	-4,7	-0,7	3,3	-3,7
Jäätelö	-3,4	12,8	-6,5	-0,6	0,2	-0,7
Juustot *	-23,6	-4,8	-8,4	0	-5,4	6,1
Kananmunat	-	-	-41,0	11,1	4,0	57,4
Makaroni	-25,8	-12,6	-22,7	-5,2	-10,8	4,4
Kasvispakasteet	-2,3	-28,4	-10,7	-2,3	-19,1	-10
Ranskalaiset (pakaste)	9,0	-9,1	4,5	-10,6	0	-5,0
Hillot, marmeladit**	-39,1	-10,7	-3,0	-0,4	10,5	-0,7
Eläintenruoka	16,3	-18,0	2,6	-1,8	37,1	6,7
Lastenruoka I (homogenisoidut)	-56,1	28,5	-0,9	0,7	3,4	17,7
Lastenruoka II (maidosta, viljasta)	-92,0	-9,0	-3,6	-1,6	16,1	12,6
Olut	-8,0	2,3	0	5,5	-1,0	4,2

* Kuluttajahintaindeksissä kaikki juustot. Tuonti- ja vientihinnoissa pl. sulatejuusto, juustoraaste sekä sinihomejuusto, joiden osuus koko juuston tuonnissa oli vuonna 1996 16 %.
** Kuluttajahintojen osalta pelkkä mansikkahillo.

Lähde:Tilastokeskus

Tuonnin paineet eivät juurikaan näkyneet hintapaineena lihamarkkinoilla. Ensinnäkin tuonnin osuus oli suhteellisen pieni verrattuna lihan kotimaiseen kulutukseen. Toisaal-

ta suuri osa tuodusta lihasta oli kalliimpia ruhonosia ja kallimpien lihojen osuus muodosti kokonaiskulutuksesta vielä huomattavan pienen osan. Lisäksi naudan- ja sianlihan vienti oli samaa suuruusluokkaa kuin tuonti eli 5% kotimaisesta kulutuksesta. Näinollen pääosin kotimainen tuotanto ja kysyntä määräsivät hinnat lihamarkkinoilla. Erityisesti naudan- ja sianlihan ulkomaankauppahinnoissa tapahtuneet muutokset eivät näyttäneet heijastuneen kotimaan kuluttajahintoihin. Lisäksi kuluttajat arvostavat valinnoissaan juuri tuoreen lihan kotimaisuutta (Suomen Kuluttajaliiton kyselytutkimus).

Tosin vuosina 1995-96 lihan tuonti moninkertaistui vuoteen 1994 verrattuna ja ulkomaankaupan vaikutus lihamarkkinoilla on voinut olla epäsuoraa. Tällöin kotimaiset tuottajat ovat saattaneet laskea hintojaan, jotta voisivat paremmin puolustaa omia markkinaosuuksiaan - tai jotta välttyisivät huomattavan kalliilta omilta panostuksilta vientiin.

Kinkun ja makkaran kohdalla tilanne oli jo hieman toinen: tuontihinnat näyttivät korreloivan kuluttajahintojen kanssa (tai päinvastoin), vaikka tuonnin suhde kulutukseen oli hyvin alhainen. Joka tapauksessa tuonti kasvoi rajusti vuonna 1995, kun taas vienti suorastaan romahti. Tanskasta sekä Ruotsista tuotiin edullisia joulukinkkuja, erityisesti vuonna 1995. Myös makaronien, lastenruokien sekä eläintenruuan tuonti- ja kuluttahinnoilla näytti olevan selkeä yhteys toisiinsa. Nämä esimerkit osoittavat, että potentiaalisen tuonninuhan alla pienetkin tuontimäärät voivat vaikuttaa hintoihin yllättävänkin paljon. Yllämainittujen tuotteiden osalta voidaan ajatella, että tuonnilla oli pikemminkin kilpailuvaikutuksia kuin suoria hintavaikutuksia.

Tarkasteltujen tuotteiden joukosta löytyy ainakin kaksi tuoteryhmää, joissa voimakkaalla tuonnin kasvulla oli mitä ilmeisimmin suora vaikutus kotimaiseen hintatasoon: kasvispakasteet ja ranskanperunat. Kasvispakasteissa kilpailun kiristyminen näkyi selvästi. Tuonti oli vuonna 1996 vallannut kolmanneksen markkinoista ja hinnat olivat vahvassa laskussa. Selvimmin kiristyvä kehitys näkyi ainakin ranskanperunoiden kohdalla: 44 % kotimaisesta kulutuksesta tyydytettiin tuonnilla, tuonti laski kuluttajahintoja yli 10 % ja vientihinnatkin laskivat 5 %. Ainakin näiden tuotteiden kohdalla kotimaiset tuottajat joutuivat todella kireään kilpailutilanteeseen. Toisaalta kotimainen tuotanto ei aina ole riittävän tehokasta, mikä pienentää myös tuottajille maksettuja hintoja. Viimeaikoina tästä ovat kärsineet esimerkiksi ranskanperunatehtaille perunoita myyvät viljelijät sekä lampaanlihan tuottajat.

Case ”jogurtti” eli miten valuuttakurssimuutokset vaikuttavat elintarvikkeiden vientiin ?

Jogurtit ovat hyvä esimerkki ristikkäiskaupasta, jossa valuuttakurssimuutoksilla voi olla merkittäviä vaikutuksia maiden keskinäisiin kauppavirtoihin. Vuosina 1995 ja 1996 Ruotsin osuus koko ulkomaisten jogurttien tuonnista Suomeen oli vajaat 80 % tuonnin arvosta ja noin 85 % jogurttien tuonnin määrästä. Suomen jogurttien viennistä suurin osa meni Venäjälle. Ruotsin osuus jogurttien viennin volyymistä oli vuonna 1995 vajaat 60 %. Vuonna 1996 vastaava luku oli 70 %. Vuonna 1996 erityisesti vähärasvaisten jogurttien (enintään 1,5 % rasvaa) vienti kasvoi voimakkaasti.

Taulukko 4.2 Suomen ja Ruotsin välinen jogurttikauppa vuosina 1995-96

	1995		1996		
	Mmk	Milj. kg	Mmk	Milj. kg	Keskimääräinen hinnan muutos Suomen markoissa 95-96:
Tuonti	55,8	9,6	52,0	8,1	
Vienti	22,8	5,5	40,8	8,7	tuontihinta, % 15,3
					vientihinta, % 13,2

Lähde: Tullihallitus

Vuosina 1995 ja 1996 Suomen markan ja Ruotsin kruunun välinen kurssi muuttui huomattavasti. Tasaisen vahvistumisen jälkeen markan ulkoinen arvo alkoi vuoden 1995 puolivälin tienoilla jälleen heikentyä. Vuoden 1994 tasolta markka kuitenkin vahvistui vuoden 1995 aikana keskimäärin noin 9,5 % kruunuun nähden. Vuoden 1995 tasolta markka taas heikkeni vuonna 1996 keskimäärin 11 % suhteessa Ruotsin kruunuun. Vuonna 1996 jogurttien tuonti- ja vientihinnat kasvoivat likimain yhtä paljon kuin markan ja kruunun välinen valuuttakurssi. Sen sijaan Arlan Suomen jogurttimarkkinoille tulo ajoittui vuoteen 1995, jolloin markka oli vahvimmillaan.

Case ”sulatejuusto” eli EU-säännösten vaikutuksista yksittäisten elintarvikkeiden vientiin

Periaatteessa EU-jäsenyys avasi Suomen elintarviketeollisuudelle valtavat uudet markkinat. Jo aiemmin todettiin, ettei ristikkäiskauppaa kuvaava Grubel-Lloyd-indeksi kuitenkaan osoittanut merkittäviä muutoksia ristikkäiskaupassa ensimmäisten jäsenyysvuosien aikana. Samaan suuntaan viittaa seuraava taulukko, jossa esimerkiksi sulatejuuston ”uusina” vientimaina ovat enimmäkseen osia entistä Neuvostoliittoa.

Taulukko 4.3 Sulatejuuston tärkeimmät vientimaat vuosina 1994 ja 1996.

	1994	**1996**		**1994**	**1996**
Viennin arvo	1 000 mk	1 000 mk		1 000 mk	1 000 mk
Libanon	25119	20014	Espanja	266	0
Venäjä	23486	95032	Libya	166	0
Belgia ja Luxemburg	6641	3930	Viro	137	248
USA	4063	0	Slovakia	55	0
Egypti	3674	856	Ukraina		678
Ruotsi	1739	428	Armenia		63
Kypros	503	425	Liettua		13
Kanada	434	9	Valko-Venäjä		9
Unkari	353	1	Romania		3
Tsekinmaa	339	0	Moldova		1
			Yhteensä	66975	121710

Lähde: Tullihallitus

Itse asiassa sulatejuuston vienti näyttää pikemminkin yksipuolistuneen: kun vuonna 1995 35 % sulatejuuston viennistä suuntautui Venäjälle, vuonna 1996 luku oli lähes 80 %. Tämä johtuu uudesta, sulatejuustoihin kohdistuvasta EU-tukijärjestelmästä. Siinä sulatejuusto on erotettu muista juustoista, koska sulatejuustossa varsinaista juustoa on vain osa, esimerkiksi 40 % kaikista valmistusaineista.

Sulatejuustolle maksetaan vientitukea sen sisältämien EU-raaka-aineiden mukaan (joita on sopivasti yhdistetty kolmansista maista tuotuihin raaka-aineisiin). Uudessa järjestelmässä erityisen kannattavaa on ollut sulatejuuston vienti niihin maihin, joiden kohdalla EU on selvästi alentanut juuston vientitukea, kuten Venäjälle ja Yhdysvaltoihin.

5. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Joissakin tuoteryhmissä EU-jäsenyyden vaikutukset erityisesti elintarvikkeiden tuontiin näkyivät selvästi jo vuonna 1995. Esimerkiksi erilaiset juustot muodostavat kiintoisan ryhmän elintarvikkeiden ulkomaankaupassa: tuonnin kasvu on nopeasti lisännyt juustovalikoimia kauppojen hyllyillä. Sen myötä juustojen kulutus on viime vuosina kasvanut merkittävästi. Tietysti juustojen kulutusta on lisännyt myös niiden hintojen lasku. Tuontijuustot ovat jonkin verran vallanneet markkinoita kotimaisilta juustoilta. Toisaalta aivan samasta syystä myös juustojen viennillä voi olla hyvät tulevaisuudennäkymät. Tosin suuri osa ulkomaankaupassa liikkuvasta juustosta oli arkijuustoa, edamia ja emmentalia, joiden markkinoilla hinta on tärkeä kilpailukeino.

Elintarvikkeiden viennin kehitys on lähinnä suuren Venäjän kaupan osuuden takia ollut viimevuosina ailahtelevaa. Kuitenkin on ennenaikaista sanoa, onko EU uhka vai mahdollisuus Suomen elintarviketeollisuudelle: kotimaan markkinoilla tapahtuneiden suurten (hinnan)muutosten takia elintarvikkeiden viennissä ei ehkä vielä ollut mahdollisuuksia tai edes tarvetta täyspainoiseen panostukseen. Joka tapauksessa ristikkäiskaupassa eri tuoteryhmien sisällä ei ole vielä vuosina 1995-96 ollut havaittavissa suuria muutoksia. Elintarvikkeiden sisämarkkinakauppa oli edelleen pääosin melko vähäistä, vaikka kasvuprosentit markkinoiden avautuessa olivat luonnollisesti osin hyvinkin suuria.

Suomalaiset näyttivät edelleenkin useimmiten valitsevan tutun, kotimaisen vaihtoehdon omaan ruokakoriinsa. Tosin vielä on ennenaikaista tehdä vahvoja johtopäätöksiä, koska monet sopeutumisviiveet ja poikkeustekijät, kuten esimerkiksi BSE-tauti, vaikuttivat elintarvikkeiden ulkomaankauppaan Suomen kahden ensimmäisen EU-jäsenyysvuoden aikana. Varmaa on, että kilpailu jatkuvasti kiristyy nyt myös elintarvikemarkkinoilla.

LÄHTEET:

Lihatalous (useita).
Pohjonen, A. & Koivunen, I (1996): Elintarvikkeiden EU-hintaseuranta, Loppuraportti, KTM:n tutkimuksia ja raportteja 24/1996.

Tilastolähteet:

Elintarviketeollisuus (1995,1996): Haarukkapaloja elintarviketeollisuudesta
Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus: Maataloustuotteiden tuonnin tarkkailu
Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus: Ravintotase 1995e
Tilastokeskus: Kuluttajahintatilasto.
Tilastokeskus: Maataloustilastollinen vuosikirja 1995, 1996
Tullihallitus: Ulkomaankauppatilastot.